

גאולת ישראל וגאולת התנ"ך

ישראל אלדד

גורלו של התנ"ך הוא, לא במקרה, כגורלו של עם התנ"ך, ואף — דבר שהוא פחות ראצינאלי ואף-על-פי-כן עובדה — כגורלה של הארץ. מה העם הזה יצא לגלויות, מה הארץ הזאת עברה מיד ליד, גלויות ושבי ושעבוד ופריחה ושממה ותחייה, אף התנ"ך כן. אף הוא ידע תקופות של שממה והתאבנות ותור-זהב ופריחה, או שרדפוהו כ"ברית ישנה", במתק-שפתיים נוצרי, או שהחניקוהו בשתק מגפיים קומוניסטיות כספרות הריאקציה והאמונות הטפלות, או שחנטוהו כגוף שמת ואינו ראוי עוד אלא לניתוח-שלאחר-המוות למטרות אנאטומיה באיזמל המדע של ביקורת המקרא, או שעטפוהו עטיפות קדושה שלא-מעלמא-הדין ולא בשביל עלמא הדין, ספרו אותיותיו וכפרו באותותיו, או שעירטלוהו ועשאוהו כמין חומר ספרותי והיסטורי קדום, לכל היותר כמקור למליצה קלאסיציסטית או — וזו רעה חולה אחרונה שבאחרונות — עשאוהו כאדמה לחלוקה, לפארצלציה: כך וכך לדת, זה וזה למוסר, חלק לישראל, חלק לישמעאל, פסוק לכנענים, פסוק ליהודים ופסוקים לאנושות כולה ולשלום בינלאומי אוניברסאלי, וכל אחד מוצא בו ומוציא ממנו בדיוק מה שדרוש לו ולגירסתו וכל השאר טפל ומיותר. אמנם אמרו גם רבותינו "הפוך בה והפוך בה שהכל בה", אלא שלא אמרו "הפוך אותה", והרי זה מה שעושים רבים, הופכים אותה והופכים אותה על מנת לתקוע בה יתדות תורותיהם, ואפילו המנוגדות לה ביותר, האחד-מ-י-ס את התנ"ך בתרח אבי אברהם, שהרי אברהם כבר מאמין באלוהים הוא, והשני פותח את התנ"ך בנבואת "והיה באחרית הימים", וכל מה שבין שני אלה, בין תרח ו"אחרית הימים"? זה נעשה חומר או להעלמה או לקיטוע או לסילוף. כמוהו — כעם. וכעם כן התנ"ך זקוק לגאולה שלימה.

גלות התנ"ך

גאולת ישראל היא במהותה תנועת-שיבה, שיבת העם אל לשונו, אל אדמתו, אל עצמו, אל עצמותו. כל הצדדים האחרים, לחץ שנאת היהודים והמכשירים המודרניים שבפוליטיקה, שבצבאיות, שבכלכלה, אינם אלא דברים שהזמן גרמם, מניעים זמניים ומנועים זמניים, דרבן ורכב ולא טעם ומטרה. הטעם והמטרה הם בשיבה. על כן עברית, על כן ציונות, על כן ישראל. וכל אלה ממילא התנ"ך בסיסם. אולם כדין השפה וכדין הארץ כן דין התנ"ך: הוא זקוק לשחרור וגאולה, ואף להפרכת שממות, לגילוי מעיינות. וכמובן גם הוא כלשון וכארץ מחייב שחרור מלא, גאולה שלימה. כשם שאין תחיית לשון עברית אלא בשחרור כל אוצרותיה הגנוזים בכל שכבותיה, ואין צריך לומר שאין תחיית הארץ הזאת ללא ירדן שכולו בידי העם העברי, וללא מרחבי גלעד ובשן, כן אין גאולה חלקית של התנ"ך, אין תחיית התנ"ך אם חלקו מוכר ויתרו מונכר. וכשם שאין

תחיית אמנות עברית עצמית ללא חדירה למהותן וצלילן של מלים, ללא חדירה לאוויר הארץ הזאת, אורותיה וצלליה, תכלתה וירקותה וזהבה ושחורה, כן אין תחיית לתנ"ך ללא תפישתו מתוכו ומשלימותו.

ודאי שאנחנו התופשים, משמע הדור הזה על כל המשתמע מזה לתכונות ולצרכים, אלא שדווקא הדור הזה זכה למה שלא זכו ולא עמדו בו הדורות הקודמים, לשוב לארץ-התנ"ך, ללשון-התנ"ך ואף לסיטואציות תנ"כיות שיצאו מגדר הספר לגדר המציאות, שנעשתה פירוש חדש לתנ"ך, שהוא הוא הפירוש הישן, הקדום; משמע, פשוטו של מקרא, במידה שלא היה ולא יכול היה להיות בדורות הקודמים. כשחיי העם יצאו מפשוטם הוציא העם גם את ספרו מפשוטו, ופירש "ארץ אבותיכם... אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי", בחכמתי ובתפילתי או: בתפילתי ובבקשתי.

העם לא נשא עמו את החרב ואת הקשת, וכן לא נשא עמו שאר העצמים המוחשיים, שביטויים הם פרקי המקרא, פסוקיו ומלותיו בפרוזה ובשירה, ועל כן כה להוטים אנו היום לחפור בארץ הזאת ולתור בה אחר צמחה ואבניה ומערותיה, כדי להגיע אל העצמים ההם, הקרויים "ריאליה", בשעה שהריאליה ההיסטורית והמדינית והגיאוגראפית מחזירה אותנו לפשוטם של עניינים. יתר על כן, בעוד הוצאנו בגלויות פסוקים וביטויים מן הפשט אל הדרש, באשר הפשט לא היה בידנו, והעלינו מוחש אל המופשט, ניתן בידנו היום, עם ההתפתחות החומרית העצומה בידע האנושי, להעביר פסוקים רבים שנאמרו על דרך המליצה מן המליצה המפליגה אל הפשט, כגון "על כנפי נשרים", בתיאור דרך הגאולה. מה שהיה דמיון ודימוי שירי נעשה למציאות — עלייה דרך האוויר, או מה שבמקרא הוא בגדר נס משמים ובידי מטה משה נעשה בידי מטה-מדע של אדם, לחבוש נהרות ולהפוך צורים לאגמי מים, ואגדות לובשות עור וגידים. דברים מוחשיים יותר התרחשו בתחום חקר תקופת האבות. הן היתה תקופה שלפיה כל סיפורי האבות היו בגדר אגדה או מיתוס ללא שמץ היסטוריות. והנה הממצאים הארכיאולוגיים בעשרות השנים האחרונות מאורכשדים במוצא הפרת עד חורבות מארי במעלה החדקל, גילויים אם בתחום היסטורי-מדיני ואם בתחום החוקים והמשפטים, ולא פחות מזה החפירות של מלכות החתים או אוגרית, ממחישים הקע ריאלי ביותר למסופר במקרא גם בשביל מי שבעקבות החוקרים הגויים — ובראשם הגרמנים — נטה לשלול מלכתחילה כל מה שכתוב בתורה על ראשית האומה, ובכלל זה תקופת משה רבינו, שאם בכלל קיים היה ודאי שמצרי היה. אישם במעמקי הגורל הסמויים מעינינו יש תעלה עמוקה המחברת את תקופת הגילויים ההם עם תקופת ראשיתה של גאולת ישראל, שאף היא היתה בעיני רבים בגדר מיתוס ואגדה ודבר שאינו באפשר, כשם שאין זה מקרה שביקורת המקרא שבאה לפורר את התנ"ך, או מכל מקום להוציא את ערכיו העליונים לאמונה, למוסר, לחזון, מידי ישראל, ולמצוא להם מקורות מחוצה לישראל, ביקורת-מקרא קיצונית ולפעמים גם זדונית מרושעת ואנטישמית מובהקת ומכוונת, ביקורת זו באה יחד עם תהליך האמאנסיפאציה, כלומר נסיון המסת עם ישראל, הטמעתו הכחדתו הלאומית, ורק לאחר שדרך זו לא הצליחה, כשנתברר שההטמעה הפיסיונלוגית אין פירושה הכחדה רוחנית, כשוולנהויון ובית-מדרשו כבר נתעייפו מלפורר את ספרי התנ"ך, כל ספר וכל פרק וכל פסוק וכל מלה, פירושים-פירושים לבלי הותר ואף-על-פי-כן התנ"ך נשאר תנ"ך, כשהשכלה ואמאנסיפאציה וריפורמה והמרת-דת פוררו בעם והעם היהודי חי וקיים ורוחו קיימת ולוחמת אף מעבר לשמד של מארפס

והיינה ומבעדם ודרכם, וחמת הגויים עלתה על חדירה רוחנית זו ועל נצחה של רוח זו — או אז עלתה במוח ובנפש עמו של אותו ולהיוון עצמו, במוחו המדעי-שיטתי ובנפשו הוטאנית-אלילית-ואגנרית-ניבלונגית של העם הגרמני, מחשבת ההשמדה הפיסית ופסילת הנצרות עצמה על היותה בתה — ולו גם בת ממזרית קצת, כי בערבוב זרע מיתולוגיה מצרית-יוונית — של היהדות, של התנ"ך, והנצרות עצמה הן ניסתה תחילה לאבד את עם התנ"ך על דרך הרוח, על דרך הכרזה כי "הברית הישנה" בטלה ומבוטלת עם הופעת המשיח, וכי מעתה הכנסייה הנוצרית היא היא "ישראל ברוח", ורק לאחר שהניסיון לא הצליח ועם התנ"ך הוסיף לחיות בגופו, הוחל ברדיפת הגוף ההוא.

וכשם שעברנו בתחום הלאומי מדרך הבזיון של אפולוגיטיקה, של התנצלות על חיינו, לדרך התודעה הלאומית ו"ריש גלי", כשם שעברנו גם בתחום הגנת החיים מהליכה לטבח והבלגה לדרך תגובה ונקם ומלחמת-תנופה, לחירות ולכבוד, כן בשל הזמן גם בתחום חקר המקרא ותפישתו, הן לגבי מדע ביקורת המקרא, הן לגבי האידיאולוגיות בכלל, והנוצריות מערביות בפרט, המתיימרות להיות יורשתן של התנ"ך, בשל הזמן להתייצב על בסיס איתן ועצמאי גם בתחום זה וממנו אף לעבור להתקפת-נגד אידיאית גדולה, כי עצמאות ישראל, ראשית גאולתה של ישראל, מוודאות את המקרא מצד האידיאי שלו, הופכות נס לטבע, אגדה להלכה, חזון למציאות, עבר להווה ולעתיד, בדרך השיבה הגדולה.

ועל כן ידובר בזאת לא על כוללות האידיאות המקראיות, לא על השקפת-העולם הפילוסופית, לא על המונותיאזם כאידיאת-היסוד, לא על האדם בעולם זה שאלוהים בראו ולא לתוהו בראו, לא על דימויה המרכזי של אידיאה זו, "אדם בצלם אלהים", לא על קירבתו הנפשית של האדם המאמין לאלוהיו ואף לא על חזון העתיד הרחוק, על כל אלה כמעט שאין ויכוח, את כל אלה מוכן העולם לקבל במחיר אלוהי אברהם יצחק ויעקב, במחיר עם ישראל כעם-סגולה חי ונגאל לעיני כל הגויים התמהים, את הצד הזה של התנ"ך רוצים לחנוק ולחנוט, ועושים זאת גויים, ועושים זאת יהודים-דמויי-גויים, הדברים הבאים מוקדשים לצד זה של גאולת התנ"ך במשמעותו הממשית לעם ישראל החי ונגאל.

דור דור ודורשיו

חכמי התלמוד, אף ללא ספרי פילוסופיה והיסטוריוסופיה עבי-כרס וסבורי-כרס, תפשו את התנ"ך ואת ההיסטוריה הכלולה בו, תפישה דיאלקטית, משמע הערכת אנשיו וענייניו מנקודת-מבט פנימית ויחסית כאחת, אך בלי לנטוש את מקום עמידתם שממנו ראו את השלימות, ונדגים זאת במדרש אחד:

"אמר רב סימון: 'ויראהו ה' את כל הארץ', היה מראה אותו יהושע עומד תחתיו ומוסר לעתניאל, וכן כולם. אמר לו הקב"ה: כל אלו שהראיתי לך דעה אחת ורוח אחת יש בהם? אבל מה שבקשת לראות מראש בסוף רוח אחת יש בו והיא שוקלת כל הרוחות — זה משיח". (ילק"ש, פנחס).

מה פירושם של דברים אלה? משה רבינו, אדון הנביאים, תופש תפישה כוללת כל הערכים, הוא המכה מצרי, הוא מוציא ממצרים, הוא רואה אלוהים פנים אל פנים, הוא

המצווה מפי ה' "לא תרצח" והוא המצווה על מחיית זכר עמלק, על נקמה במדיינים ועל השמדת עמי כנען והורשתם, הוא האומר "ואהבת לרעך כמוך" והוא השולח את שבט לוי להרוג בעושי העגל, הוא המכניע את קורח ועדתו, הוא המברך את פנחס הקנאי, ואין בו קרעים נפשיים ולא סתירות אידיאיות ומוסריות. אולם בסקרו מראש הפסגה את "כל הארץ", הוא רואה דורות, דורות (במקום אחר, בפי חז"ל: דור דור ודורשיו), שלכאורה דרכיהם ודעותיהם סותרות זו לזו, והקב"ה מראה לו את כל הארץ, את הארץ ואת הארציות בשלימותה, על כל שלביה, על כל הדיאלקטיקה ההתפתחותית עם הערכים ההולמים תקופה-תקופה בהתאם לצרכיה, והרי זוהי גם כוונת חז"ל באותו מדרש מופלא הידוע ברבים בקיצורו המסיים: "יפתח בדורו כשמואל בדורו", ואשר בשלימותו הוא אומר: ירובעל בדורו כמשה בדורו שמשון (בדן) בדורו כאהרון בדורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו", ואל תאמר שחז"ל תמימים היו וראו את שמשון ואת יפתח כצדיקים מושלמים, מקיימי תורה שבכתב ותורה שבעל-פה על כל תג ותג, הם עצמם אומרים שם (ראש השנה כה, ב), שבזאת הם מדמים שלושה קל"ו לם לשלושה גדולי (חמורי) עולם, וזה גם נובע מהביטוי "בדורו", כלומר, רילאטיביזאציה של גדולה, ואין ספק שתפישתם היתה בזאת תפישת היסטורית עמוקה, משמע: ירובעל, שמשון ויפתח, אם כי לא היו מבחינה "רוחנית" ו"מוסרית" ו"דתית" בדרגה עליונה, מילאו בדורם תפקיד מכריע לא פחות מאשר משה ואהרן ושמואל בדורותיהם, שהרי תפקיד דורותיהם של ירובעל ושמשון ויפתח לא היה מתן תורה, השרשת תורה, כי אם כיבוש הארץ, והרי כיבוש הארץ על דרך מלחמה הוא לכל הדעות חלק מ"כל הארץ". וכהשלמה והוכחה לתפישת זו אמרו חז"ל גם על יהושע, שעדיין למד תורה מפי משה, שגשתכחו ממנו הלכות ודינים, והיה אכול ספקות ("גולדו לו שבע מאות ספקות") בענייני דת ודין, עד שביקשו ישראל להרגו כאשר לא ידע להשיב להם תשובה ברורה ומוחלטת. "אמר לו הקב"ה: לומר לך אי אפשר, לך וטרדם במלחמה שנאמר: ויהי אחרי מות משה... ויאמר ה'... הכינו לכם צדה" (תמורה טו, א).

גם מדרש זה אינו אומר אלא זאת, שיש תקופות שבהן ערך אחד דוחה ערכים אחרים לא דחייה מוחלטת כי אם דחייה של שכחה זמנית, של היסח-הדעת, של ספקות. ייתכן שעצם הצורך, לומר "יפתח בדורו כשמואל בדורו" מוכיח שנתעוררו ספקות לגבי יפתח ושמשון, שהיתה סכנה שרוחה של יבנה תסתלק ותקבל אופי של דחייה מוחלטת של דרך מלחמה, ועל כן באו חכמים, ודאי מתלמידי-תלמידיו של ר' עקיבא שיצק מים על ידיו של בריכוכבא, להעלות את כבודם של השופטים שרצו למצוא בהם פגמים מבחינה דתית ומוסרית עליונה ומוחלטת, העמדתם בדרגה אחת עם משה ושמואל פירושה צידוקם המלא מבחינת עיקר יעודם, יעוד דורם, ורק השיח הוא שיכלול את כל הרוחות, משמע, בו יעמדו שוב, כבאדון הנביאים, כל הערכים יחדיו, וכאן מן הראוי לשים לב לכך שגם במקרא, ויותר מזה בתלמוד שנקודת-מבטו היא ודאי רוחנית ומוסרית ודתית, משיח הוא בן דוד ולא מבני משה ולא מבני שמואל, כלומר לא בן נביא ואין צריך לומר לא בן-אלוהים, כי אם בן מלך-בשר-ודם ודווקא מלך לוחם וכובש. מבחינה זו — והיא מן החשובות לגבי בעיית הגאולה, אופייה ודרכיה — אין הבדל בין תורה שבכתב ותורה שבעל-פה, בין פשוטו לבין מדרשו של מקרא. והנה מאותה נקודת-מבט מתחייב שנעיק בתנ"ך באותם ספרים ופרקים, שיש בהם דמיון מאפסימאלי לסיטואציה שלנו.

אנו במחזור שופטים

היה זמן, לפני שלושים, ארבעים שנה, כשרבים ראו בשיבת-ציון של זרובבל ועזרא ונחמיה מקבילה לימינו. טעות זו עלתה לנו בזמן יקר ובדמים רבים ויקרים. באלפור היה כורש ו"תחזקנה ידיים" ו"מי בז ליום קטנות" (כולם מלשון ימי שיבת-ציון אלה) היו להימנון וסיסמאות. וכאשר נתברר עד מהרה, כי אנגליה אינה פרס והערבים גרועים ומסוכנים מהשוטרינים, שלפו מנדן המקרא את... נבואת אחרית הימים דווקא ואת חזון ו"גר זאב עם כבש", כדי... להרגיע את הזאבים. ורק לאחר ההשתלשלות ההיסטורית, הטראגית וההירואית, "גילה" מי שגילה כבסיס חשוב יותר וריאלי יותר לחינוך העם בדור זה מאשר מארכס, א. ד. גורדון וברל כצנלסון, את ספרי יהושע, שופטים, שמואל ומלכים, ורמטכ"ל לשעבר ריכז את מחקריו הארכיאולוגיים על חצור בצפון, שכיבושה על-ידי יהושע חרץ את גורל מלכי כנען, ועל מערות בר-כוכבא בדרום שמרדו היה אחרון למלחמות-השחרור נגד רומא. וזו ההתפתחות שחלה כאן: לא עוד חיקוי או הידמות לתנועות מהפכניות או תנועות-שחרור ידועות באירופה, כי אם גם בשטח זה, שיבה אל דמויות הלוחמים המקראיים, לא עוד כשיבה רומאנטית-ליטרארית, כי אם בתוקף הידיעה הברורה או המעורפלת שאנו עומדים שוב במחזור כיבוש הארץ כאן. ואם עוד בימי המאנדאט היתה משמעות גם לדוגמה המקבית, שהרי היה מדובר בשלטון זר, הרי לאחר צאת השלטון הזר חזרו הבעיות להיות כבימי יהושע ושופטים ודויה. שהרי הבריטים כאן כיוונים בעבר, אך הערבים כאן כנענים לכל דבר. וגם אותו מפקד צבא רומאנטי בריטי, וינגייט, אשר הוציא את אנשי הפלמ"ח מן הגיטו ההגנתי אל שדות הקרב המתקין, ראה כדבר טבעי ביותר ללמוד מגדעון המקראי דרכי מלחמה בארץ הזאת. ולא לחינם נזרקה מפיותיהם של ה"כנענים" החדשים "שלנו", שעיקר מלחמתם היא נגד גאולת העם היהודי בארצו, המלה "בן-נוגזום". פעם נדמה היה — בעקבות שירת טשרניחובסקי — שהעבריות המתייצבת נגד היהדות הגלותית תיטול לעצמה למופת את "דור כובשי כנען בסערה". כדבר טשרניחובסקי עצמו. אולם כאשר דבר זה החל לקבל צורה של ממש ומחייב יחד עם המציאות שלנו גם כיבוש של ממש, נאלצו ה"כנענים" לסגת אחרונית-אחרונית ולעגון באמת בימי נמרוד ותרח ועד כאן, כי אברהם כבר פירושו ברית בין הבתרים והבטחה אלוהית זורע נבחר תוך דתייה ברורה ואכזרית של ישמעאל למדבר. וכך חייב כל אותו זרם כנעני לפסול, בסופו של דבר, את התנ"ך כבסיס לעם העברי הקם לתחייה, לא רק מצד היותו ספר האמונה באלוהים ומצוות התורה ולא רק ספר "וגר זאב עם כבש", כי אם גם בהיותו ספר רעיון עם-סגולה וספר כיבוש הארץ תוך הורשת העממים הילידים בה. כל זה לא ניתן לא למחיקה ולא לסילוף. והברירה היחידה היא לכל אלה: לנטוש באופן מוחלט את התנ"ך ולהתבצר בעלילות גלגמש ובאיפוס האוגריתית. ואם תחלה נדמה היה, שאותו זרם אנטי-יהודי מופנה אך ורק נגד היהדות התלמודית, מתברר שמן ההכרח שהוא יופנה גם נגד הישראליות והעבריות המקראית, אם היא משהו יותר ממקורות לחיקוי ועיבוד ליטראטי, מחצב לשוני. אמנם ייתכן שיפתח ושמשון לא היו צדיקים ואוכלי כשר למהדרין, וייתכן ששמואל הנביא התנגד למלוכה "ככל הגויים", אך אי-אפשר ליטול מכל אחד מאלה משהו ולהשליך את השאר. אם כיפתח וכשמשון וירובעל, הרי יש ליצור עבריות של שופטים הלוחמים מלחמת-השמד בתושבי הארץ הכנענים, ואם כשמואל —

ואני מתעלם בהקשר זה משמואל המשפך במו ידיו את עמלק וזועם על שאל בשל הרחמנות שניעורה בו — הרי כל שמואל, זה הנביא המתנגד לסיסמה "ככל הגויים" בטענה "ה' ימלוך עליכם". הרי הוא בוחר בדויד שתהא בו הסינתזה הברוכה של כובש ומאמין באלהים והוא נהיה למלך האידיאלי של ישראל.

והרי זו הנקודה שבה הרבו ומרבים יותר מכול לסלף את התנ"ך, כשמפרשים אותו ברוח נצרנית נוסח מארטין בובר או ברוח של הומאניטאריזם איבולוציוניסטי-ראציונאליסטי נוסח אחד-העם שמשה ההיסטורי, החי, אינו מעניין אותו, נוסח השליט עד עצם היום זה, יום התבדות כל תורתו, והוא משמש בבתי-ספר שלנו כדוברת של "היהדות". כי הנה אותם מעשי-סילוף-ואונס שעושים ברוח המקרא ובאלוהי ישראל חמורים ומסוכנים הרבה יותר, ומה עוד כשהם באים לא מידי זרים כי אם מידי יהודים, מכל מעשי החניטה וניתוחים-שלאחר-המוות, מעשי-ידי מבקרי המקרא. בסופו של דבר, החטא החמור ביותר הוא חטא "אלוהי נכר". ימעיטו כאשר ימעיטו את מספר יוצאי מצרים, ירבו כאשר ירבו את מספר הנביאים בשם "ישעיהו", כפירה בעיקר אין כאן ועקירת שורשים אין כאן. אך כפירה בעיקר וסילוף מן היסוד הוא, כשמעמידים את המקרא על המוסר המופשט ולא על הצו האלוהי, כשכופרים בבחירת עם ישראל, כשמחדירים לתוכו, בהסתמכות על שברי-פסוקים, רעיונות שאינם בו או אף מנוגדים לו.

תנ"ך בגלות נוצרים

ראשונים לסילוף אידיאי של התנ"ך היו אבות הנצרות והתיאולוגיה הנוצרית, אם בעבר על דרך המדרש הנוצרי ואם אחר-כך על דרך המדרש המדעי. הכוונה היתה להוכיח, שהתנ"ך אינו אלא "ברית ישנה", שכל כולה לא באה אלא כהכנה ל"ברית החדשה". ובהקשר זה מן הראוי להעיר תשומת-לב על השימוש שמשתמשים גם אצלנו, ובכלל זה יהודים דתיים ועיתונים דתיים, במונח זה "הברית החדשה" בבואם לציין את "כתבי הקודש" של הנצרות, במקום לומר פשוט וללא שום פחיתות כבוד — אוואנגליונים. עצם המושג הברית החדשה בא לבטל את כוחו של התנ"ך, אף-על-פי שמושג זה לקוח מספר ירמיהו, המנבא על ברית חדשה שיכרות אלהים עם עמו ישראל: "הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה... כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל, אחרי הימים ההם נאם ה' נתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם" (ירמיהו לא, ל—לב). מכאן, שברית חדשה בלשון הנבואה היא ברית מחודשת בין עם ישראל לאלוהי ישראל. תהי חשיבותה ההיסטורית של הברית "החדשה" הנוצרית אשר תהי, תהי הגאולה אשר גאלה את העמים האליליים אשר תהי, תהי משמעותה לגבי האדם הנגאל אשר תהי, לגבי עם ישראל במידה שהוא עולה מהתנ"ך וקיים על התנ"ך אין לה שום משמעות. אין מושג הגאולה של התנ"ך אלא גאולת עם ישראל, ולא גאולת אדם באשר הוא אדם, ומשום כך הברית החדשה היא זו אשר תיכרת — ואולי בימינו — בין עם ישראל החוזר לארצו לבין אלוהי ישראל. שהרי אין זה מקרה שמושג זה "ברית חדשה" שבירמיהו מצוי באותו פרק ל"א מפורסם, שבו מקוננת רחל אמנו על בניה כי אינם והיא מתבשרת כי ישובו. גם מושג הברית החדשה שהנצרות סיגלה לעצמה — "עלי לך מבשרת ירושלים" — אם אין הוא מוסב על שיבת ישראל לאדמתו, הוא סילוף כוונת המקרא.

אין לאוואנגליונים משמעות והסבר ללא התנ"ך, אבל התנ"ך עומד בלעדיהם. ועל כן לא פסקו חכמי הנצרות לחפש אסמכתאות בתנ"ך לתורת הגאולה שלהם, לגואל שלהם, לבשורה שלהם. אי מכיוון שלא עלה על דעת משה ושאר נביאי ישראל ולא על דעת דויד, נעים זמירות ישראל, לשיר ולנבא על גאולה בנוסח הנוצרי, ממילא כל הפרקים וכל הפסוקים שהם מסתמכים עליהם סולפו, וממילא גם רובם — לא כולם — של החוקרים הנוצרים, קאתולים או פרוטסטאנטים, שניגשו לחקר המקרא כביכול בכלים מדעיים טהורים, סילפו אותו מדעת או שלא מדעת, שהרי מחלב אמם הביאו עמהם את הדעה הקדומה שהתנ"ך הוא "ברית ישנה" לגבי ספרי הברית "החדשה" הנוצרית שלהם. חלק גדול של ביקורת המקרא יסודו בכוונה ובגישה זו.

וכלפי אלה מעשה גאולת ישראל הממשית שבימינו הוא זעזוע עמוק. שהרי גאולה זו הופכת עיקרים נוצריים רבים על פיהם. אם אמנם עם ישראל נגאל כעם, חוזר אל ארצו, ממילא הוכיחו ההיסטוריה והמציאות מה הפירוש הנכון של גאולה ובשורה בתנ"ך. ואם הפרק המרכזי שעליו הסתמכה התיאולוגיה הנוצרית היה פרק ב'ג בישעיה — ולשווא עמדו פרשנים יהודיים והוכיחו בעשרות פסוקים אחרים שעבד ה' הוא עם ישראל ולא שום נביא או בן-אדם או בן-אלוהים מעונה המכפר בעינויו על עוונות כל הגויים, במידה שכזאת שהם אף מתירים לעצמם על חשבוננו לחיות בחטא ובפשע וברצח רצוף, שכן הוא כבר כיפר בצלבו על הכול — הרי היום הזה, כשהעם היהודי כולו נצלב ועונה ואחרי הכול נגלתה יד ה' עליו להשיעו, השתררה מבוכה עמוקה בקרב ההוגים הנוצרים. תורתם זו נתבדתה, כל פרשנותם למקרא הוכחשה, ולדבר זה נודעת חשיבות גדולה יותר מן השאלה אם אותם פרקי ישעיה נאמרו על-ידי ישעיהו בן אמוץ או על-ידי נביא גדול אחר מאתיים שנה לאחר-מכן. בין כה ובין כה דברי נבואה היו, ונבואת-אמת היו שזמננו מאמת אותה.

התנ"ך בגלות יהודים מודרניים

ראשיתו של הסילוף האידיאולוגי של המקרא על-ידי היהודים נעוצה בדור ההשכלת. היה, כידוע, קשר עמוק בין השאיפה היהודית לאמאנסיפאציה ובין התחדשות זו של חקר ולימוד התנ"ך. מכיוון שבאותם הימים הועלה גם במדע הנוצרים חקר התנ"ך, ומכיוון שהתנ"ך — כברית "ישנה" — היה כשר בעיני העולם הנוצרי בניגוד לתלמוד ה"לאומני", "המצמצם" "האנטי-נוצרי" מן היסוד, מובן אפוא משום מה דבקו היהודים המשכילים בתנ"ך. אולם לא די בכך. הכשר זה היה קשור גם בהוצאת התנ"ך מפשוטו הלאומי והגיאוגראפי, שהרי מי שרוצה לקבל זכויות אזרחיות ולראות עצמו כצרפתי וכגרמני בן דת משה, חייב להוציא דת זו ואת יסודה שבתנ"ך מן הפשט הטריטוריאלי-לאומי. המושגים ציון וירושלים וגאולה אינם עוד כפשוטם אלא במופשטותם, ואין צריך לומר שכל חזיונות הגאולה הממשית אינם אלא השאלות פיוטיות. מה שעשה הרמב"ם לגבי ההמחשות האלוהיות עשו המשכילים לגבי ההמחשות הגאולתיות — עשו אותן לאליגוריות. גם לאלה דרושים היו החיים כדי להעביר קו אדום, אדום מדם, על הפרשנות המוטעית הזאת ולכתוב פירוש חי. וגם בעניין זה לא נשאר הסילוף בגדר פרשנות מנותקת, כי אם השפיע השפעה עמוקה על רוחם של הוגי-דעות, ואף על רוחם של ציונים ולאומיים, והרחיקם מהבנת התנ"ך ממש כשם שהרחיקם מהבנת תהליכי החיים וההיסטוריה. וגם

מידן. כל אלה יש לגאול את התנ"ך, ולא רק מידי מבקרי המקרא, ולא רק מידי התיאולוגיה הנוצרית; גם מידי כל הדרשנים היהודיים שהוציאו את התנ"ך מפשוטו, החל בדרשני ימי-הביניים שחדלו להאמין בגאולה ריאלית ותלו הכול בנסי שמים ובמשיח שיבוא על ענני שמיא, ובני ישראל יעברו על גשר-של-נייר (אלא שהם עדיין נשארו בתחומי גאולה לאומית וראייתם את רשעי הגויים והגויות — ריאלית כראיית המקרא); גם מידי "משכילים", שלמען טמיעה באו בכלל לבטל את המשמעות הריאלית לא של דרכי הגאולה, כדרשני בית-המדרש, כי אם של תוכנה הלאומי-ממלכתי-טריטוריאלי; גם מידי הדתיים המודרניים (הירש) והלאומיים האיבולוציוניסטיים-אופטימיסטיים (אחד-העם), שלמען השלום ולמען דרכי השלום פירשו את התנ"ך פירוש של הפילוסופיה האידיאליסטית או של קידמה ראציונאליסטית בהתאם לאמונות התום והמדע של המאה ה-19. לפי פירוש זה של החיים ושל התנ"ך מדלגים על פרקי גוג ומגוג, מוציאים מידי פשוטן הפיסי את העצמות היבשות של יחזקאל, מתעלמים מנבואות הנקם בגויים שביום ה' של הנביאים כולם, מכניסים למוזיאונים את מצרים ואת עמלק ואת המן ורואים בכל הגויים את כורש, ומעמידים במרכז הראייה את נבואת אחרית הימים ואת "וגר זאב עם כבש". פרקי יהושע ושופטים וכיבושי דויד הם עניין של עבר רחוק, ומכל ימי דויד חשוב רק מעשה נתן הנביא המוכיח את המלך על חטא בת שבע.

התנ"ך

רביזיוניזם בתפישת התנ"ך

אלא שהרי ביזיה בפרשנות המקרא איחרה לבוא פיגרה אחר החיים. רבים נלחמו לגאולת התנ"ך מידי מבקרי המקרא, אבל לא נלחמו לגאולתו מידי מסלפיו האידיאליים. ודאי — ובייחוד לאור מה שהזכרנו למעלה על המניעים האידיאליים הזדוניים של רבים ממבקרי המקרא הגויים בכלל והגרמנים בפרט — שיש חשיבות רבה למוטט את אשיות הפרשנות המדעית כביכול, ובייחוד זו של הביקורת העליונה, כלומר זו שבאה לערער יסודות המקרא ולא פסוקים ומלים שבלי ספק יש בהם כאלה שצורתם נשתבשה. ודאי שאין ערוך למפעלו של יחזקאל קויפמן בעיקר שיטתו, בהוכחה המדעית-אנאליטית לקדמותה של אמונת האחדות האלוהית בישראל ולייחודה, או לתהום שהוא כורה בכלים מדעיים בין הנבואה השליחית ובין תופעות הנחש והקסם, שהיו קרובות בחיצוניותן לפעמים ונתנו מקום למסלפים מזדון ומשנאת ישראל לסנף ולכרוך את הנבואה בתופעה המאנטית הכללית, כשם שרצו להוציא גם אמונת האחדות מידי ישראל, אם על-ידי הוכחה שהיא קדמה לישראל והיא מצוייה אצל עמי קדם אחרים, אם על-ידי איבולוציוניזאציה שלה, כשאלוהי אברהם ומשה — אם בכלל מואילים הם להודות בקיומם — הוא אלוהים שבטי, לאומני, מדברי; ורק במאוחר מאוד, בימי ישעיה ב' — אחרי גלות בבל כמובן — "התפתח" לאט-לאט הרעיון המונותאיסטי. בידועים או בלא-ידועים פעלה בכל הנסיונות האלה של ביקורת המקרא העליונה הכוונה לשבור את ייחודו "המרגיז" של העם היהודי בקרב הגויים. שוב ניסיון להטביע את משה שניצל מידי פרעה, להטמיע את בני ישראל התועים במדבר גויים, על-ידי הטבעת והטמעת הערכים התנ"כיים הייחודיים בתרבות עמי הקדם. ומדי פעם כשנמצאה מציאה ארכיאולוגית, עדות ספרותית קדומה, ובה סיפורים או חוקים הדומים לדברי מקרא, היתה קופצת שמחה על החוקרים, כאילו תפשו את משה רבינו במעשה גניבה, בשגעלם מהעיניים

המסוננורות והמוכות-שנאה הדבר הפשוט, שבימי משה רבינו המקורות הזרים האלה לא היו מתחת לאדמה כי אם ידועים וגלויים לכול, משמע שלא יכול היה לגנוב אותם ולגנוב את דעת הבריות. ובתחום זה עשה גדולות פרופ' קאסוטו ז"ל, בהעמידו את כל המציאות האלה שנמצאו על השוני שבהן ועל החידוש שבתורה, כגון — לשם הדגמה אחת בלבד — עניין זה של שבת, שהיה לו תקדים בבבל ("שפתו"), והוא יום רע ויום אסונות, והנה התורה באה ואומרת "לקדש אותו". כל מה שנוגע לאידיאה היה מקורי, לצורות — נטל העם הרבה מן הסביבה, בית-המקדש שבירושלים ודאי היה קדוש לאלוהי ישראל שאין לו דמות והוא האל היחיד בורא שמים וארץ, אך לבנינו לא נמנע שלמה המלך, להשתמש באמנים ובחומרים מצור האלילית. וחכמי ישראל מבית שני, מחוללי תורה שבעל-פה, לא היססו לכנות את מוסד ההלכה הדתית בשם סנהדרין, שם יווני, כי לא הצורה הקובעת כי אם הרוח שבה. ומאותו טעם אין חשיבות מכרעת לאותה ביקורת-מקרא נמוכה, כלומר זו העוסקת בפרטי לשון ועצם. אף חכמינו אמרו לא פעם — ואף לגבי פסוקי תורה — "סירסוהו ודרשוהו", או "אין מוקדם ומאוחר", או "כתיב" ו"קרי". הסיטואציה וגם הצרכים שלנו, של דור גאולתנו, מפרשים פירוש חדש וקרוב יותר לפשט האמיתי. זוהי הריביזיה הגדולה המתבצעת או חייבת להתבצע בתחום פרשנות המקרא. מה שלא עשה השכל המופשט עושה הזמן הפשוט, הנורא והגדול הזה.

לא תרצח

ונדגים דרך זו של סילופים בדוגמות מספר, מן הבולטות ביותר. כתוב במפורש, ולא עוד אלא שבעשרת הדברות עצמן: לא תרצח. כל אנשי הכניעה מתנגדי מלחמת-תנופה יזומה או מתנגדי פעולות-גמול באויבים, היו שולפים מדי פעם פסוק זה ומעלים אותו בראש כרוזים ומאמרים והוברות. אפשר היה להתוכח ויכוח מדיני, אם כדאית ואפשרית מלחמה בבריטים בארץ, אך כל אימת שהוצא "לאו" זה של "לא תרצח" והועלה הטעם כעקרוני, נעשה מעשה פשע שבסילוף רוח המקרא. והדברים פשוטים בתכלית, שהרי אותו משה שאמר מפי ה' "לא תרצח", הוא שהכה את המצרי ולא גונה על כך, אך גונה על שהכה באבן (לאבן ולא למצרי די היה בדיבור). הוא ששיבח את פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן על מעשי קנאה שלו, הוא שציוה על השמדת עמי כנען ולא חשש כלל מפני "לאו" זה. ושמואל הנביא אינו מהסס כלל לשסף במו ידיו את מלך עמלק, יתר על כן: הוא מוכיח את שאול ומוריד אותו מכיסא מלכותו על שלא קיים את צו התורה לגבי מלך עמלק להרגו. משמע שכל המשתמש ב"לא תרצח" זה — והלא השתמשו בו — להוציא ממשמעותו הפשוטה ולהעבירו גם לענייני מלחמה שחיי העם תלויים בה, מסלף את רוח המקרא ומעשהו חמור ממצשו של אחד מבקר מקרא "מתקן" פסוקים. סילוף גלוי יותר לעין ואף דימאגוגי יותר נעשה לגבי רעיון הנקם. בסידרת מאמרים ב"סולם" כרך ד' (ואחר-כך בצורת ספר "בשבילי אמונת ישראל") עמד ד"ר י. ה. יבין על תורת הגמול כמרכז המוסר המקראי. הנקם הלא הוא מידת הצדק המקראי, ולא כפי שרצו מסלפים לראות בצדק מידת-ביניים בין רחמים לנקם. נקם הוא צדק. ואולם האדירו לעשות המסלפים כאשר השתמשו בפסוק-כביכול "לא תקום ולא תטור". וזה נעשה גם על-ידי רבנים בישראל — נגד המחתרת הלוחמת שנקמה בבריטים נקמת

מעפילים נרצחים ונקמת עולי גרדום. ואם לגבי "לא תרצח" או צווים אחרים שהסתמכו עליהם צריך היה להביא הוכחות שכנגד מהמקרא שאין מוסר המקרא מוסר נצרני ולא פאציפיסטי, הרי בעניין זה הזיוף היה גלוי ביותר, שכן זוהי רק ציטאטה שלכאורה, שהרי הפסוק כולו אומר: "לא תקום ולא תטור את בני עמך".

ובעניין זה של דין מלחמה לישראל, מלחמה בכל עמלק ומלחמת-מצווה לכיבוש הארץ, גם כאן יצאו להיעזר בפסוק: "לא בחיל ולא בכוח כי אם ברוחי אמר ה'". על-פי רוב מצטטים פסוק זה בצורה מסולפת: כי אם "ברוח" במקום "ברוחי". וייתכן שבסילוף זה מונח גם המפתח לסילוף הכוונה של הפסוק. שאם אני אומר "ברוח" סתם, ברוח מופשטת, יש בזה כאילו-הוכחה לכך, שהמקרא מתנגד לשימוש בכוח ובחיל, "רוח" כנגד חיל וכוח. אלא שהפסוק — זכריה ד, ו — מתכוון להשקפה העוברת כחוט-השני לאורך ולעומק המקרא כולו לגבי עניין זה של מלחמה וכוח. בתורה ובנביאים ובכתובים, ממלחמתו של אברהם אבינו ועד למזמורי תהלים המלחמתיים, בכלם משתקפת במאות פסוקים ההשקפה שצבא ישראל וכוח אדם מנחילים ניצחון רק ברצון אלוהים, לא כשלעצמם. "בך ארוץ גדוד" כביטוי של דויד. ואין פסוק אחד במקרא, שתהיה בו התנגדות עקרונית לשימוש בכוח. וזאת היא "רוחי", רוחו של אלוהים, רוחו של המקרא. בכוח בלבד ובחיל בלבד אין ניצחון.

בכל הגויים

השקפת הסלף, שהלכה כאן ביודעים או בלא-יודעים בעקבות הנצרות, מפרשת ביטוי זה כאילו מתנגד המקרא לא רק למשטר מלוכני כי אם בכלל לחיים ממלכתיים של עם ישראל "ככל הגויים". כל הפילוסופיה על היהודים כ"עדה דתית" בלבד ולא כאומה שהממלכתיות היא אחד מסימניה, מסתמכת על כך. ומכאן גם סילוף המושג "עם סגולה וגוי קדוש", כמה שבא להוסיף ברוח ולמעט בקיום פיסי לאומי, ממלכתי, או לפחות למעט בחשיבותו.

והנה אין לך דבר רחוק מזה בכוונת המקרא ואף בכוונתו של אותו שמואל הנביא הממליך את דויד על ישראל. אין המקרא פוסק, מהבטחותיו של משה במדבר דרך תיאורי הגאולה של הנביאים ועד למזמורי העתיד בתהלים, זה ספר הענווה והחסידות, מלייעד לעם ישראל ארץ גדולה ורחבה ועשירה באוצרות-טבע וביבולים. ודין "עם סגולה", ודין "לא ככל הגויים", משמע: אמנם עם סגולה אבל עם, ועם — פירושו ציבור בעל עבר לאומי ותרבות לאומית עצמית ובעל עצמאות ממלכתית וכוח צבאי וגבולות ברורים ("יצב גבולות"), אלא שעם-סגולה משמע גם ככל הגויים בכל הנוגע לממלכתיות, לארציות, לארגון (אין התורה חוששת ללמוד מיתרו הגוי, צורה של ארגון משפטי) אך יותר מכל הגויים לרוח, למוסר, למשפט, לצדק לאמונה — זוהי הסגולה. ועל כן מצוות המלך היא, אם תרצה — והרמב"ם מפרש ומחוקק שזו חובה — להמליך עליך מלך ככל הגויים, שום תשים עליך מלך, אלא שהוא יכתוב לו ספר תורה, ויהגה בה. זה השוני. זהו מלך קונסטיטוציוני, אלא שהקונסטיטוציה שלו היא כמובן לא לפי דוגמה אנגלית ולא צרפתית וודאי לא סובייטית, כי אם ספר התורה, שהוא הוא סגולת עם ישראל.

עם סגולה והכושים

ובהקשר זה נעמוד על פסוק אחד נוסף, שמרבים להשתמש בו לרעה. אומר הנביא עמוס: "הלא כבני כושיים לי אתם בני ישראל, נאם ה', הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתים מכפתור וארם מקיר". בפסוק זה משתמשים כל אימת שרוצים למעט מרעיון הבחירה והסגולה של עם ישראל, או מבקשים להדגיש את יסוד השוויון שהתנ"ך גורס בין העמים. וזוהי אי-הבנה בדבר הנביא. שהרי זה אותו נביא — ומבחינה זו הוא משקף את עמדת כל הנביאים והמקרא כולו — שאמר: "רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקד עליכם את כל עוונותיכם".

מה אם כן כוונתו של עמוס? כוונתו פשוטה: אם בני ישראל — ואל נשכח שעיקר נבואתו אכן היתה על ישראל ולא על יהודה — מקווים להינצל מעונש בזכות יציאת מצרים, תקוותם לשוא. שהרי ביציאה בלבד לא די, שכן בסופו של דבר כל עם יצא בנדודים מאיזה מקום שהוא, ואין יציאה ממקום אחד והיאחזות במקום אחר ערובה לנצחיותו. והרי עמוס זה הוא שפתח את ספר נבואותיו בנבואות על העמים האחרים. ואם ישראל, והכוונה במפורש למלכות ישראל הצפונית, חוטאת, "הנה עיני אדני ה' בממלכה החטאת והשמדתי אותה מעל פני האדמה אפס כי לא השמד אשמיד את בית יעקב... ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת".

והכוונה ברורה. במעמד הר סיני ובמלכות ירושלים השוני שבין ישראל לעמים אחרים. בסיני ובירושלים וכמובן באמונה ובאורח החיים המתחייבים מהם, הסגולה, הייחוד, העליונות על פני כל הגויים. בלעדיהם הם באמת כבני כושיים, משמע כעמים שהיום הם עולים ומחר נעלמים מעל פני האדמה. "ואנכי השמדתי את האמורי... אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא באלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת". אין די בחוסן פיסי בלבד. ללא יציאת מצרים אין כמובן מעמד הר סיני וללא כיבוש דויד אין מלכות ומקדש בירושלים. וכך אנו חוזרים מצד זה לאותו רעיון מקראי מרכזי, שנתקלנו בו במוסר-המלחמה של התנ"ך. הבסיס הוא ארצי, גם בחיל, גם בכוח, הבסיס ההיסטורי הוא ככל הגויים, ולכל גוי "יציאת מצרים" משלו. ממש כשם שהאדם, כל אדם, נברא מהאדמה, אולם יש יתרון לישראל כאשר יש יתרון לאדם על בעלי-חיים אחרים. כרוח היא שאלוהים נפח באפו של אדם כן רוח אלוהים שניתנה לו במעמד הר סיני, וזה ש"לא ככל הגויים". ועל זה אומר אותו עמוס — אגב, ראשון לנביאים האחרונים — "רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה".

אמונת-יסוד זו בעם ישראל כעם-סגולה מרכזית היא לתנ"ך לא פחות מן האמונה באחדות אלוהים. והא בהא תליא, שהרי היחס ההדדי מבוטא בברית שכרת אלוהים עם ישראל ולא עם שום עם אחר בעולם. בחירה זו יותר משהיא מזכה אותנו היא מחייבת אותנו: "על כן אפקוד עליך את כל עוונותיך". שום רגשי נחיתות שאנו נושאים אתנו מימי האמאנסיפאציה לא יהא בכוחם לשנות עובדת-יסוד זו לא מבחינה מיטאפיסית ולא מבחינה פיסית-היסטורית. אבל גם אם מישוהו מטעמים שונים אינו רוצה לקבל עול ויעוד זה, אסור לנו מכל מקום להעביר את דעותיו והרגשתו לעולם המקרא. שם הדברים ברורים בתכלית.

אין טוליראנציה בתנ"ך

ויש עוד פסוק שאוהבים להשתמש בו כדי להוכיח את ה"אוניברסאליות" של המקרא, כדי להראות שחלילה לו לתנ"ך להיות "שוביניסטי", והפסוק הוא: "הלא אב אחד לכולנו הלא אל אחד בראנו" (מלאכי ב, ו). לכאורה ברור: יסוד לקוסמופוליטיות, הלא כן? לא, לא כן אם קוראים את כל הפסוק ואת הפרק כולו, ולא כפי שמקצצים בפסוקים וקוראים "לא תקום ולא תטור", כמובא למעלה. הפרק כולו מדבר בנושאים נכריות שלקחו בני ישראל, והנביא תובע את שילוחו, שכן הברית שכרת אלוהים עם ישראל היא בבחינת בריאה (אף ישעיה משתמש במושג זה של בריאה לגבי בחירת ישראל), ו"אב" מתפרש אם על יעקב אבינו אם על אלוהי ישראל. בין כה ובין כה כוונת הפסוק היא בדיוק הפוכה ממה שרוצים להשיג על ידו מצטטו המשכילים-עד-מאוד שבימינו, המבקשים להביא ממנו ראיה שאין התנ"ך חס וחלילה "לאומני". והרי גם כאן לא מדובר בפסוק מקרי (הישכאלה בכלל?) כי אם בשעת משבר באומה, ולא בימים "פרימיטיביים" חלילה כבימי שופטים כי אם בימים של בגרות ובהשפעת תורת משה ותורת הנבואה.

וזמכאן, ובהמשך גאולת התנ"ך מהתסביכים שנסתבכו בהם במאתיים השנים האחרונות, לריביונה כלפי הנסיונות הרבים להכניס לכוונת התנ"ך שיטות מדיניות מודרניות, שאין להן אחיזה לא במציאות המקרא ואף לא בעקרונות שלו.

אין סובלנות דתית, טוליראנציה בלע"ז, במקרא. יתר על כן, היא בגדר הלא-אפשרי כלל. האמת היא, שהאלילות בלבד יכולה להיות סובלנית, שהרי ריבוי אלים לא איכפת לה. לעומת זה כל מונותאיזם הוא בהכרח קנאי, שהרי "לא יהיה עמי אל נכר" הוא צו עליון. עצם האלילות היא אמונה טפלה ומשחיתה, ועל כן יש להילחם בה, יש לעקור אותה מן הארץ. יתר על כן: היא אחת הסיבות העיקריות לצו השמדת העמים האחרים או גירושם מן הארץ, כדי שלא ידבקו מנהגייהם, בעם הקודש. המלחמה באמונות אחרות תופשת מקום מרכזי בתורה ובנבואה. כל הדינים נגד עבודה זרה, שפיתחו חז"ל, הם בעקיבות רבה ביצועם של חוקי התורה ולא שום "נסיגה ריאקציונית". כל אוניברסליזם אלים שבו נבואה מותנית בקבלת האמונה באל אחד ודווקא בהגדרתו: ה' אלוהי ישראל הבוחר בציון, ולא בשום תחליף פילוסופי מופשט או פאנתאיסטי. הגוי אשר לא יכיר בה' אלוהי ישראל ייכרת, לא על-ידי עם ישראל, כמובן, שבניגוד לשתי "אחיותיו" בדתות המונותאיסטיות לא יצא להטיל אמונתו בחרב על העולם, ורק נצטווה לעקור מארצו עבודה זרה, אבל על כן נצטווה בכל החומרה, ואילו באנו להסיק מכך מסקנות לימינו, היינו ודאי נאלצים להזכיר, שבעיני הרמב"ם, המשכיל והפילוסוף, אף הנצרות היא בגדר עבודה זרה, ושתי דתות בישראל המשתתפים בהנחת אבן-פינה לכנסיות נוצריות היו באים במבוכה מבחינת ההלכה. כמובן, אפשר ואולי חייבים מטעמים שהשעה מחייבת לא לקיים מצוות עקירת כל עבודה זרה מהארץ, אך מה שאסור בתכלית האיסור הוא לעשות מכך אידיאה, ולייחס לתורה ולנביאים תורת טוליראנציה דתית שהיתה זרה להם ולזרא לנפשם.

למה העניינים צריכים להיחלף? למה העניינים צריכים להיחלף? למה העניינים צריכים להיחלף? למה העניינים צריכים להיחלף? למה העניינים צריכים להיחלף? למה העניינים צריכים להיחלף?

אין שלטון בידי העם

ומכאן צעד נוסף להפרכת אידיאות אחרות, שמייחסים אותן לתנ"ך או מוצאים לנחוצות לתלות אותן בתנ"ך והן אינן בו. וייאמר מראש: אין אני בא כאן לדון לא את התנ"ך ולא את האידיאות ההן לחובה או לזכות. אני בא רק להעמיד דברים על נכונותם ותנ"ך על פשוטו ואמיתו, למען לא יהיה שדה הפקר, שכל הרוצה בא ומעמיד עליו את בניינו. כאשר חיפשו תנאים כלל גדול בתורה, אחד ב"ואהבת את רעך כמוך", ואחד ב"זאת תורת האדם", הללו לא הוציאו מכללים אלה מסקנות הסותרות דברי תורה ונביאים, כי אם להפך, הסבירו דברי תורה ונביאים אחרים מתוך כללים אלה. והרי תנאים אלה עצמם לא היה עולה על דעתם לחרוץ מתוך אלה הכללים שינוי יחס לגויים, ולא לרומאים בלבד כי אם אף לשומרונים, להיתר עבודה זרה בארץ או להושבת נכרים בסנהדרין. כולם התמידו באמונתם — וזה הועבר ללשון ההלכה — כי עם ישראל הוא גוי קדוש ועם נבחר, ולא ביטלו דיני תורה של "לנכרי תשיך" או את ההבדלה בין עבד עברי לעבד נכרי. דינים אלה שנבעו מתוך כורח לאומי וכלכלי לא היו לא בעיני משה ונביאים ולא בעיני חז"ל סותרים את עקרונות המוסר של התורה.

יתר על כן, אף לגבי בני ישראל עצמם, שהתורה ודאי וודאי דאגה לשוויונם בפני החוק, ועלידי חוקי שמיטה ויובל אף דאגה לחלוקה צודקת של הרכוש הלאומי, לא העלתה ולא יכלה להעלות את רעיון הדימוקראטיה כפי שהיא נתפשת היום במערב כזכויותיהם של כל האזרחים על דרך הצבעות ובחירות לבחור להם מנהיגות, ובייחוד מוסדות מחוקקים. ואם משתמשים השכם והערב בפסוק "אחרי רבים להטות" כהוכחה לעקרון הדימוקראטיה של התורה הרי זה סילוף. ראשית, מכיוון שהוא מדבר בבית-דין בלבד, שבו פסק-דין נחרץ על-פי רוב דעות. שנית, גם בו נאמר במפורש: לא תהיה אחרי רבים לרעות. אין להסיק על דימוקראטיה שאפשר לגזור אותה מהתורה, כלומר על משטר של הכרעת רוב העם לגבי דברי יסוד. דבר זה מן הנמנע, ראשית-כול עלידי עצם משטר המלוכה שהוא מלא את התנ"ך כולו. ודאי שהמלך שופט בצדק, אך המלך אינו נבחר אלא עלידי נביא והמלוכה עצמה לבית דויד, ואין הוא מלך דוגמת המלך האנגלי היום, לייצוג בלבד, כי אם מלך שליט ממש, שאינו דן ואין דנים אותו ושמוציא את העם למלחמת-מצווה בלי לשאול אף את פי סנהדרין, כפירושם של חז"ל לתורת המלוכה המקראית, ופירוש זה נכון כי הוא מבוסס על המקורות כפשוטם ועל ידיעת הדברים מקרוב, ואף את משטר העתיד כך ראו (סנהדרין אף היא אינה נבחרת, כי אם מתמנה ומורכבת מחכמים). אילו רצה משה רבינו ללכת לפי דרכי הדימוקראטיה הפורמאלית, לא היה מוציא את ישראל ממצרים, ולאחר שהוציאם הן חייב היה להחזירם לשם, שכן זה היה רצונו של רוב העם, לא רק של עשרת המרגלים נגד השניים.

וכן לא ייתכן, למשל, שנציגות של עם יהודי תחליט על ביטול שבת או ויתור על ירושלים. זה נראה ברור, אך אין זה כלל בגדר ודאי אם מוסרים הכרעה בעניינים כמו אלה למוסדות נבחרים. הן עלול באחד הימים להיווצר רוב של מפלגות-שמאל, נוסף על ערבים, להכריע בעניינים כאלה.

עשיית טוב ורע היא בידי העם, אך לא קביעת מהו טוב ומהו רע. ואין שום אומה בעולם שיסודותיה היו מסוג זה. כל אומה יונקת משורשיה, אך שום

אומה אין בידה חוקה והגדרה מהותית ואופייית, שום אומה אין ספר-בסיס לה נוסף לארץ וללשון. והרי כל אומה יכולה לקבל דת עולמית זו או זו, או אף להיות מפולגת בדת. לא כן אומה זו שישראל שמה, למרות הקצף הרב של ימינו בעניין זה ונסיונות-סרק להכריז על איזו אומה בשם ישראל שאין לה קשר עם יהדות, ללא העקביות והעוז להכריז גם על ניתוק מהתנ"ך, שממנו מתחייבים כל אותם ערכים לאומיים ואמונתיים. על כן כל גזירה שווה שרוצים לגזור מאומות אחרות או משטרים אחרים אין לה אחיזה היסטורית ואין לה אחיזה בתנ"ך.

כנענים וגרים

והנה גם בעיה חמורה זו של היחס לערבים.

אילו היתה בעיה זו נדונה רק במישור מדיני-מעשי — מילא, אפשר לדון לכאן או לכאן, מבחינה עקרונית ומבחינה טכסיסית, מבחינת היום ומבחינת המחר, אולם כל מי שרוצה — ורבים, כמעט כולם, רוצים למצוא לעמדתם אסמכתה בתנ"ך — חייב לעשות זאת ביושר, ובראייה נכונה בספר.

ובראש-ראשונה לא להעלות לשם זה את כל מה שהתורה מצווה לגבי הגר. אין הערבים לגבינו כגרים שהתורה מדברת בהם. הגר שבתורה — שעל כן בא הוא תמיד צמוד לעני ולעבד — הוא אדם מארץ נכריה שבא לגור עמנו ואין לו חלק ונחלה באדמה ובמידה זו, רבה או מעטה — ובכך חלה התפתחות במשך הדורות — הוא קרב לאמונת ישראל ולאומת ישראל להיטמע בה. בתוקף העובדה שנשארו בה מעמי כנען היו גם הם לגרים חסרי נחלה. כל בעיית הגר בתורה עולה בעיקר מבחינה זו של מי שאין לו נחלה, ואין התורה מצווה לתת לו נחלה, שהרי רק בני ישראל נוחלים בארץ, אך מצווה לתת לו ממתנות העניים, לא להונות אותו, אולם תמיד גם נאמר שהוא חייב בעיקרי המצוות שהתורה מחייבת בהן את בני ישראל. אין כל אפשרות להעלות את המונח "גר" על היושבים עדיין בנחלותיהם וטרם גורשו מעל האדמה. עליהם חלה מצוות ההורשה, כדי להנחיל את הארץ לבני ישראל. שום חוקר תנ"ך לא יאפשר פירוש אחר למונח הגר, ועצם ההנמקה החוזרת ונשנית "כי גרים הייתם בארץ מצרים" היא הוכחה לכך, שהכוונה לזרים בארץ.

והברירה בתחום זה היא: או לראות בערבים — אם רוצים דווקא לקיים בעניין זה את רוח התורה ומצוותיה — כנענים שמצוות ההורשה חלה עליהם (וברירה שחז"ל ניסחוה: הרוצה לעזוב — יעזוב, להשלים — ישלים, הרוצה מלחמה — יקבלנה), או לפחות בני ישמעאל שעליהם נאמר במפורש "לא יירש בן האמה", או — אם רואים דברים אלה כבלתי-רצויים מטעמים פוליטיים — לחדול מלהשתמש בתנ"ך ובפסוקים שאינם הולמים את העניין כדי לבצע קו מדיני, נכון או לא נכון, טוב לישראל או סכנה לישראל, בין כה ובין כה רחוק מכוונת המקרא ביחסו לגרים.

מוסר הצו האלוהי

עניין זה של הורשת עמי כנען אי-אפשר להתעלם ממנו ולא צריך להתעלם ממנו כשדנים על מוסר המקרא. מבחינה עקרונית קובע קויפמן, שאין במקרא מוסר באותו

מובן מופשט כפי שהוא רוח (להלכה, כמובן) בימינו. המוסר המקראי הוא רצון אלוהים. יסוד החובה המוסרית היא מצוות אלוהים. ולגבי עניין זה של הורשת עמי כנען שהיא ללא סייג, ודאי שהיא מצוות אלוהים בידי משה וליהושע. ויש לה גם הנמקה דתית-לאומית-תרבותית, שכן ברור שהעמים האלה אם יישארו בארץ הרי ישובו וידחו את בני ישראל מפניהם או שישפיעו על בני ישראל מבחינה רוחנית ותרבותית.

ומעניין בתחום זה לקרוא גם דבריו של החוקר הלא-יהודי, מגדולי הארכיאולוגים וחוקרי-המקרא בימינו, ו. פ. אולברייט ("מתקופת האבן עד הנצרות", עמ' 167) על ההכרה, למען התפתחות התרבות האנושית, שהיה באותו יחס קיצוני וחמור מצד שבטי ישראל לגבי האוכלוסיה הכנענית של הארץ: השמדה, גירוש או הטמעה. והרי דובר אז בעם כובש ולא בעם חוזר למולדתו ונדחה על-ידי כורח הגלות המשמידה. ההבטחה האלוהית לאבות והצו האלוהי למשה וליהושע הם הבסיס המוסרי המספיק לכיבוש הארץ. חוקרי-מקרא נוצריים בעלי רצון-טוב ושוחרי התנ"ך והעם היהודי מנסים ללמד זכות על אלוהי ישראל כאל קנא ונוקם על-ידי מה שהם מצביעים על נסיבות הזמן או על זרמים שונים שבתנ"ך, (ועיין במסה המקיפה של ו. א. אירוויין על "השקפת העולם של העברים" בספר הגדול "התפתחותו האינטלקטואלית של האדם בזמן העתיק", 1946, אוניברסיטת שיקאגו) — והוגידעות יהודיים מאז ההשכלה ועד ימינו לא פסקו מדרך אפולוגיטית זו. אנו אין אנו זקוקים לכך. גם תולדות ישראל בגויים, גם תולדותיהם של הגויים בינם לבין עצמם, והעמים הנוצריים בכלל זה, מעמי ספרד ופורטוגאל הקאתוליים עד עמי הצלב הביזאנטיני והפראבוסלאבי במזרח, וצלב-הקרס בן הנצרות הפרוטסטאנטית של ברלין באמצע, כל אלה מעידים במידה מספקת מהו פרי חינוכו של אלוהי האהבה והחסד של הברית ה"חדשה" שזה חידושה על פני ה"ישנה".

סיכום

וכך נסגר המעגל. סילוף רוחו של התנ"ך אצלנו לא בא אלא בעקבות הגויים, לא רק בעקבות ביקורת גוף המקרא כי אם גם בעקבות ביקורת רוח המקרא. הדבר בא, כמובן, עם היציאה מן הגיטו ועם ההשתעבדות הרוחנית.

עם ראשית גאולתנו הפיסית מן הגולה וראשית שחרור ארצנו התחלנו גם לאט-לאט לשחרר את התנ"ך משביו וגלותו. האסכולה הוולגוויזנית לא נותר ממנה הרבה, וודאי אין זה מקרה שההכרה המדעית גם מצד חוקרים גויים באמיתות המקרא ובמקוריותו, גם בתחומים ובספרים ובסיפורים וברעיונות ובמקורות רבים שאמיתותם ומקוריותם הוכחשה עד כה, שהכרה זו באה בד-בבד עם ההכרה מרצון או מתוקף העובדות בעם היהודי כעם — ולא אהאסור נידון לבוז וקלון, ולא עדה דתית ואף לא מאובן נוסח טוינביי — החוזר לארצו ולממלכתיותו, דבר שנחשב בעיני רובם של גויים כבלתי אפשרי וכבלתי-רצוי.

ואילו היה בנו הכוח הרוחני שהיה בידי נביאי ישראל, או אלמלא היינו שקועים בדור יהושע, יפתח ושמשון ומחר — אולי והלוואי — דורו של דויד, משמע דורות שיעודם הוא בראש-וראשונה גאולת הארץ והעם, היינו חייבים לצאת כיום בקונטרס אופנסיבה גדולה בתחום זה, לקריאה מחודשת בשם הברית החדשה באמת שהיא

התנ"ך והוא בלבד, ולקרוא לכל הגויים, הרובצים נבוכים על חורבות עולמותיהם הרוחניים, לבוא ולקיים את דבר אחרית הימים של נביאי ישראל. אלא שלשם כך דרוש קודם-כול חידוש הברית בתוכנו, ולשם כך דרוש כמובן שאמנם הר' ה' נכון יהיה בראש כל ההרים, ולשם כך דרוש שתגמול בנו תחילה ההכרה המלאה בשיבה רוחנית, בצורך של התפרקות ממושגים שהבאנו עמנו יחד עם מסגרות וצורות זרות, זרות לרוח ואף לצרכים שלנו בשעה זו. תהליך השיבה שלנו מחייב גם שיבה למושגי-יסוד שלנו, גם אם אין להם תקדים ושם-טוב בקרב הגויים שמהם אנו משתחררים או חייבים להשתחרר. ובראש-זראשונה, גם מבחינת אמת מדעית גרידא חייבים אנו להשתחרר מן המידה המגונה של אותו עוף השם את הביצים שלו בקן-לא-לו על מנת שזרים ידגרוהו. הן כך — ובמקצת להפך — נוהגים גויים ונוהגים גם אנו בעקבותיהם לגבי ביצי-אידיאות של גויים, דתיות ומוסריות וכלכליות ומדיניות, שאנו רוצים בכוח להגניב אותן לתוך התנ"ך על מנת שהוא ידגור עליהן, שממנו יתבקעו וייראו כאידיאות תנ"כיות, משמע "שלנו".

אפשר לדון אם הליבראליזם והדימוקראטיה והפארלמנטאריזם או אם שלטון מלוכה או נבואה או חכמי סנהדרין, מכל מקום לא שלטון-רוב-נבחר-על-פי-אינטרסים, טוב יותר לנו היום או לא; אפשר לדון אם רצוי או לא רצוי לנהוג בערבים בארץ הזאת כבמיעוט ודינם כדין יהודים באמריקה, או שמא ביד קשה ודינם כדין גרמנים בשלויה או בסודטים או דין מוסלמים בקאשמיר ההודית וכדומה; אפשר לדון אם גאולת ישראל מחייבת משטר קאפיטליסטי או סוציאליסטי לפי הדוגמות הידועות, או שאפשר לנסות — כחזון ז'בוטינסקי שלא הספיק הזמן לפתחו — להגשים את חוקת היובל כפתרון יהודי מקורי הנובע ממושגי התורה, קדושת-הארץ, קדושת העם על כל שבטיו ומשפחותיו. דעתו של כותב הדברים האלה ברורה בכל אותן הבעיות, ואין הוא מנסה אף להסתיר דעתו זו מאחורי דיון אובייקטיביסטי. אולם מה שחייבת להיות — וזו תכליתו של מאמר זה — דעת הכול, מכל מקום דעתו של מי שאינו רוצה לסלף בודון ומוכן להגן על דעותיו גם אם אין הן תואמות את דעת התנ"ך והיהדות, דעת הכול חייבת להיות ביושר עם התנ"ך, משמע לראותו כמות שהוא, לקבלו או לא לקבלו, אך לדעת: [א] שאין תנ"ך בלי אלוהים, שכל ניסיון ללמד אותו כספר מוסר, כספר היסטוריה, כיצירה ספרותית תוך השמטת מושג מרכזי וקובע זה, מסלף את דמותו ונועל את שערי הבנתו;

[ב] שעם ישראל הוא עם ה', עם-סגולה שנבחר על-ידי ה' להגשים תורת אמת וצדק במלכותו המובטחת בארצו בין הפרת והנילוס, ועל-ידי הגשמת מלכות זו שהתורה חוקתה ישמש אור לגויים שיבואו ללמוד מדרכיו;

[ג] שלא בשמים היא תורה זו ולא למען מלאכי שמים, כי אם לאדם לחיות בה, ועל כן דרכי אדם ועם להגשימה דרכי ארץ הם, לכלכלה, למשטר, למלחמה; אלא שכל הדרכים ההן — קדושת הצו האלוהי, דרך התורה והשליחים הנבואיים, ממלאה אותן ומקנה להן תוקף, ועל-פי זה נמדד כל מוסר המעשה.

אלה יסודות התנ"ך. אפשר, כמובן, לכפור בהם, לערער עליהם, אבל אי-אפשר לערער אותם ואסור לסלף אותם ולהוסיף לדבר בשם התנ"ך. הרוצה בעבודה זרה יעבוד, אך אל יכניסה למקדש.

התנ"ך הוא גאולת ישראל וגאולת התנ"ך.